

М.В. Савченко, д.е.н., проф.
ORCID 0000-0002-9063-3551
e-mail: m_savchenko@donnu.edu.ua,

Д.М. Криворучко, здобувач
ORCID 0000-0001-8561-8309,

Д.С. Сидорчук, здобувач
ORCID 0000-0003-2968-5851,

*Донецький національний університет
імені Василя Стуса, м. Вінниця*

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ТЕНДЕНЦІЇ ТА МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ

За останні роки туристична індустрія, в період пандемії та довготривалих карантинних заходів, знаходиться як і більшість бізнесу в кризовому стані. Хоча міжнародний туризм, будучи однією з найбільш інтернаціональних сфер суспільної діяльності у світі, орієнтованою на експорт, на відміну від багатьох інших сфер економіки, проявляв відносну стійкість у порівнянні з іншими галузями економіки в кризових ситуаціях на світових ринках. Однак, за прогнозами ООН стагнація в міжнародному туризмі триватиме і цього року, забезпечивши у 2020-2021 рр. понад 4 трильйонів доларів збитків галузі з 25%-ю втратою кількості підприємств. Суб'єкти туристичної індустрії, що змогли вижити пристосувалися до нових умов праці, з дотриманням карантинних вимог та новими потребами споживачів на «безпечний туризм».

Питанням туристичного бізнесу в умовах пандемії присвятили свої праці такі науковці, як: Д. Тюріна [1], Р. Сущенко [2], Є. Подольський [3], а також зарубіжними Фелікс Рітхер, Шимко [4], А. Бехсуді [5], Дж. Аббас, Р. Мубін, Пол Терхемба [6] та іншими, які сходяться на думці, що з пандемією міжнародний туризм вийшов з зони комфорту, завдавши соціальної та фінансової шкоди економіці країн. Слід зазначити, що не дивлячись на значну кількість публікацій з цієї теми, існує необхідність оцінки стану міжнародного туризму в умовах пандемії та рівня міжнародних дестинацій за типом обмеження подорожей за регіонами.

© М.В. Савченко,
Д.М. Криворучко,
Д.С. Сидорчук, 2021

Мета статті полягає у дослідженні тенденцій розвитку міжнародного туризму та розробка практичних рекомендацій щодо мінімізації ризиків втрат індустрії туризму, що викликані впливом пандемії Covid-19.

Міжнародний туризм – цілеспрямована діяльність, пов'язана з наданням послуг іноземним туристам на території держави, яка їх приймає і громадянам країни постійного проживання, котрі мандрують за її межами [7].

Пандемія – криза, що створює значні труднощі і завдає значних економічних збитків країні та змушує змінювати образ існування, тобто криза – це завжди є поштовхом до створення чогось нового та унікального, що породжує нові умови для існування країни і людства, як і Covid-19. Пандемія Covid-19 не тільки завдала серйозного удару по системах охорони здоров'я країн світу та змінила наше звичне соціальне життя, а ще й спричинила масштабну економічну кризу, яка за підрахунками МВФ, може стати навіть гіршою, ніж Велика депресія 30-х років минулого століття. І попри те, що уряди поступово врегульовують наслідки пандемії, прогнози щодо економічного відновлення поки залишаються невтішними. Виключенням не стала індустрія туризму, бо сучасні тенденції розвитку галузі здебільшого визначаються впливом пандемії COVID-19.

Для аналізу тенденцій слід окремо дослідити тенденції до появи COVID-19 та після дослідимо динаміку ВВП, створеного в індустрії туризму за 2008-2020 рр. (рис. 1).

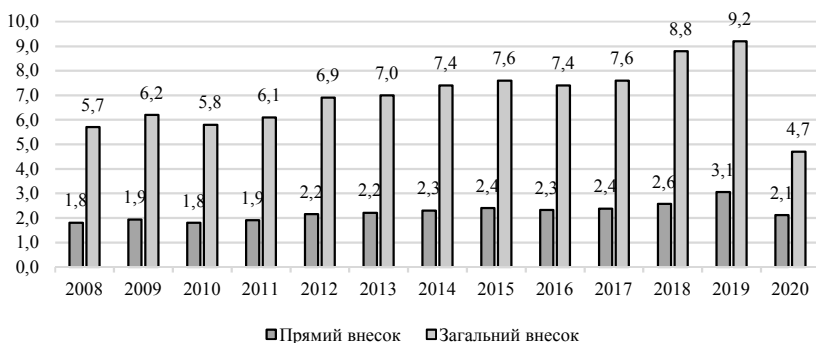

Рис. 1. Внесок індустрії туризму у світовий ВВП у 2008-2020 рр., трлн дол.

Джерело: побудовано авторами на основі [8].

Як видно за даними рис. 1 у 2020 р. пандемія COVID-19 повернула світову туристичну індустрію з ніг на голову, оскільки країни по всьому світу вжили заборони на поїздки та надзвичайні заходи щодо обмеження поширення вірусу, що відбилося на дворазовому скороченні ВВП, створеного сферою туризму. Так, у 2020 р. індустрія туризму принесла 4,7 трлн дол. у світову економіку, що майже вдвічі менше ніж у 2019 р.

Внаслідок обмежень на поїздки скоротилися і глобальні витрати на відпочинок (рис. 2). Так, 2020 р. відзначився майже 50-відсотковим зменшенням глобальних витрат на туризм порівняно з попереднім роком, досягнувши близько 2,37 трлн дол.

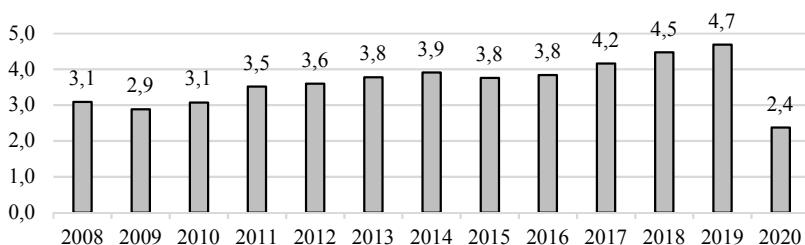

Рис. 2. Динаміка глобальних витрат на туризм у 2008-2020 рр., трлн дол.

Джерело: побудовано авторами на основі [9].

Зрозуміло, що скорочення масштабів діяльності туристичної індустрії відбилося на чисельності зайнятих в галузі, яка до 2019 р. забезпечувала роботою 320 млн осіб, що робило її однією з найважливіших галузей світової економіки. Пандемія – перша такого масштабу в епоху глобалізації – поставила під загрозу мільйони робочих місць у галузі [10].

Аналізуючи вплив пандемії на світовий туризм слід відзначити його високу вразливість саме на Середньому Сході, де рівень втрати робочих місць у 2020 р. (рис. 3) був 62%, що відбилося в цілому на економічному стані країн.

Аналізуючи вплив пандемії на світовий туризм слід відзначити його високу вразливість саме на Середньому Сході, де рівень втрати робочих місць у 2020 р. (рис. 3) був 62%, що відбилося в цілому на економічному стані країн.

Друге місце посів туризм Європи з 51%-ю втратою робочих місць, що стало наслідком ізоляваності від туристів. У свою чергу

це спричинило нестабільність, наближення до кризи, закриття та банкрутства підприємств, тобто пандемія підірвала всі механізми, що підтримували розвиток європейських країн.

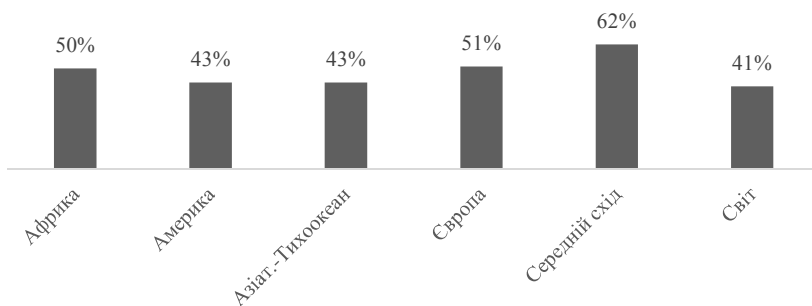

Рис. 3. Втрата робочих місць в сфері туризму 2020 р. за регіонами, % [11]

За даними (рис. 4) в 2019 р. економічні показники є додатними, через те, що в 2019 р., пандемія не встигла суттєво вплинути на світ порівняно з 2020-2021 рр. За показниками 2019 р. найбільшим прибуттям туристів відзначилися країни Середньої Азії, що становить 6,8%, які користувалися високою популярністю курортів та екзотичними місцями. На другому місці за досить високими показниками розташувалася Європа 4,2%, яка теж користувалася високою популярністю серед іноземців.

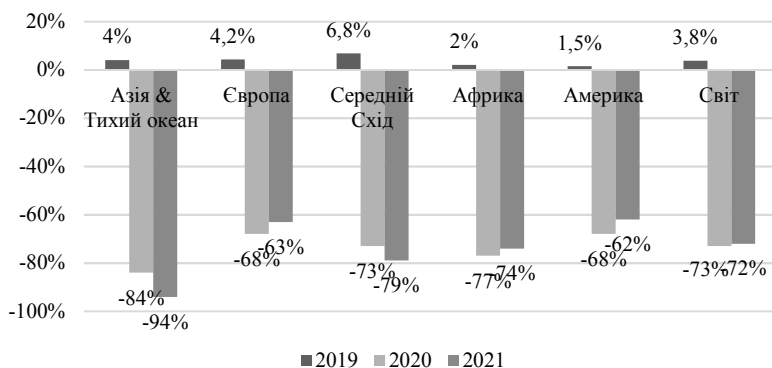

Рис. 4. Міжнародні туристичні прибуття 2019-2021 рр., % [12]

У 2020-2021 рр. зберігалася спадна тенденція щодо попиту на послуги туризму, зменшення потужності та збитковості діяльності індустрії туризму (табл. 1).

Таблиця 1

Темпи змін попиту, потужності та збитки галузі 2019-2021 рр. [13]

Регіони	Темпи зміни попиту на туристичні послуги		Темпи зміни потужності туристичної галузі		Збитки галузі, млрд дол.	
	2020 до 2019	2021 до 2020	2020 до 2019	2021 до 2020	2020	2021
Світ	-66,30%	-50%	-43%	-57,6%	118,5	0,387
Північна Америка	-66%	-45%	-34%	-51,6%	45,8	0,11
Європа	-70%	-56%	-49%	-62,4%	26,9	11,9
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	-62%	-43%	-38%	-55,1%	31,7	7,5
Середній Схід	-73%	-61%	-56%	-64,5%	7,1	3,3
Латинська Америка	-64%	-50%	-46%	-60%	5	3
Африка	-72%	-62%	-55%	-62,8%	2	1,7

Отже, можна стверджувати, що темпи зменшення попиту, потужностей та результатів діяльності сповільнилися у 2021 р. через впровадження країнами обмежувальних карантинних заходів та вакцинацію. Відповідно, країни поступово знімали обмеження на поїздки, а туризм повільно відновлював свій темп розвитку по всьому світу.

Дестинації – це інфраструктура та додаткові послуги, що необхідні для повного задоволення потреб туристів. Така відмінність є ключовою порівняно з «туристським регіоном» та «туристською дестинацією» [14].

Під час спалаху пандемії у 2021 р., «повне» закриття кордонів світових напрямків, порівняно з 2019 р. зменшилося з 217 до 93. Більшість країн дотримуються обмежень, таких як заборони на поїздки для певних ринків. Згодом 63 країни підтримали ініціативу про «часткове» закриття кордонів, а 53 країни ввели зобов'язання на представлення негативного тесту на COVID-19.

Найбільше скорочення «повного» закриття спостерігається у регіонах Європи – з 92% від кількості прибулих у регіон до 8% за рік. Це означає значне відкриття шляхів на всій території ЄС.

В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні така частка також зменшилась, хоч не так вагомо з 88 до 64%. Щодо Америки то ця частка скоротилася з 40 до 25%. В Африці та на Близькому Сході

«повні» закриття спочатку зросли в період з квітня по червень, до зменшення в липні та на початку вересня. Це пояснюється пізнішим впливом пандемії на ці регіони порівняно з Азією та Європою.

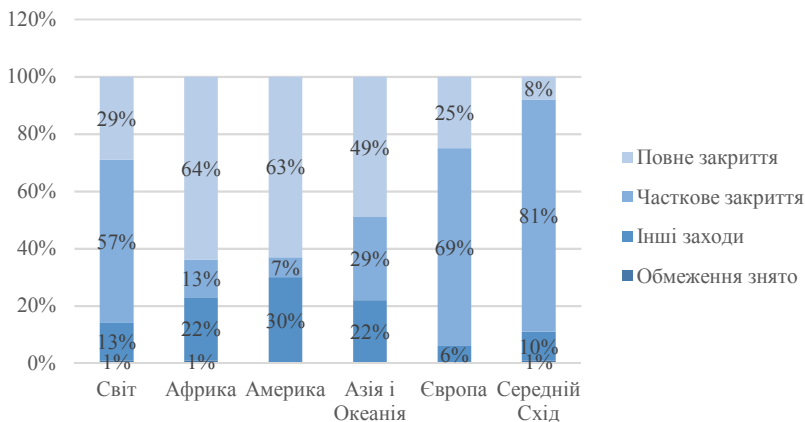

Рис. 5. Міжнародні дестинації за типом обмеження 2021 р. [15]

У порівнянні з 2020 р., коли дестинації повного закриття були найбільшими у Африці 64% та Америці 63%.

З метою прогнозування розвитку індустрії туризму у перспективі розробимо економетричну модель. У контексті цього здійснена спроба побудови моделі зв'язку між туристичним потоком (y) та такими чинниками: вклад туризму у світовий ВВП (x_1), витрати на охорону здоров'я (x_2), глобальні витрати на туризм (x_3) та заощадження населення світу (x_4) (табл. 2).

Таблиця 2

Вихідні дані для регресійного аналізу за 2008 - 2020 рр.

Роки	Потік туристів, млн осіб	Вклад туризму у світовий ВВП, млрд дол.	Витрати на охорону здоров'я, млрд дол.	Глобальні витрати на туризм, млрд дол.	Заощадження населення світу, млрд дол.
1	2	3	4	5	6
-	y	x_1	x_2	x_3	x_4
2008	5700	776,10	5766,7	3087,0	5098,2
2009	6200	836,60	6148,4	2881,0	5347,3
2010	5800	897,10	6454,3	3076,0	5426,0
2011	6100	957,60	7063,1	3520,0	6027,0
2012	6900	1004,00	7217,6	3603,0	6165,0
2013	7000	1050,00	7411,5	3783,0	6340,0

Закінчення табл. 3

1	2	3	4	5	6
2014	7400	1100,50	7674,5	3916,0	6515,0
2015	7600	1148,90	7459,1	3762,0	6152,0
2016	7400	1206,60	7687,6	3845,0	6251,0
2017	7600	1247,50	8095,6	4165,0	6651,0
2018	8800	1412,70	8547,2	4475,0	7063,0
2019	9200	1466,10	8761,9	4692,0	7170,0
2020	4700	402,10	8925,4	2373,0	6935,0

Джерело: сформовано автором за допомогою [8, 21, 22].

За допомогою інструменту «Регресія» обчислено певні характеристики економетричної моделі (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристики моделі

Характеристики моделі	Значення	Характеристики моделі	Значення
Коефіцієнт множинної кореляції (R_{xy})	0,994	Парні коефіцієнти кореляції: в т.ч.	
Коефіцієнт детермінації (d)	0,988	1) Вклад туризму у світовий ВВП (Γ_{x1y})	0,967
F-критерій розрахунковий ($F_{розр}$)	160,7646	2) Витрати на охорону здоров'я (Γ_{x2y})	0,337
Значущість F	1,13E-07	3) Глобальні витрати на туризм (Γ_{x3y})	0,972
		4) Заощадження населення світу (Γ_{x4y})	-0,442
Коефіцієнти еластичності, %:		Р-значення, в т.ч.	
$E_{11} =$	0,619	x_1	0,023
$E_{12} =$	1,337	x_2	0,055
$E_{13} =$	1,177	x_4	0,001
$E_{14} =$	-2,240	x_4	0,023

Джерело: розраховано авторами.

За даними табл. 3 можна зробити висновки:

1) між чинниками, які досліджувались в моделі та туристичним потоком існує досить міцний зв'язок ($R_{xy} = 0,994$);

2) коефіцієнт детермінації свідчить, що 98,8% зміни обсягу туристичного потоку залежить від факторів, які включені до моделі, а 1,2% – це вплив інших чинників, що наразі не досліджувались. Серед них можна виділити інфляційні очікування, природні катастрофи тощо;

3) значення критерія F знаходиться нижче помітки у 0,05, тобто модель має справедливу значимість. Перевірку пройшли лише три чинника: x_1 , x_3 , x_4 – ці данні ввійдуть у формування економічної моделі. Чинник x_2 подолав помітку у 0,05, тобто вважається нульовим коефіцієнтом, що практично не впливають на значення.

3) за коефіцієнтами еластичності встановлено, при зростанні вкладу туризму у світовий ВВП та глобальних витрат на туризм на 1%, туристичні потоки зростуть відповідно на 0,6% та 1,18%. Зростання заощаджень населення на 1% зменшує туристичні потоки на 2,24%;

4) попарні коефіцієнти кореляції вказують, що найбільший зв'язок ($r_{x_1y}=0,967$ та $r_{x_3y}=0,972$) існує між туристичним потоком та вкладом туризму у світовий ВВП і глобальними витратами на туризм. Значення коефіцієнта парної кореляції показує: чим більшим є вклад туризму у світовий ВВП і глобальні витрати на туризм, тим у більшим стає туристичний потік (рис. 6).

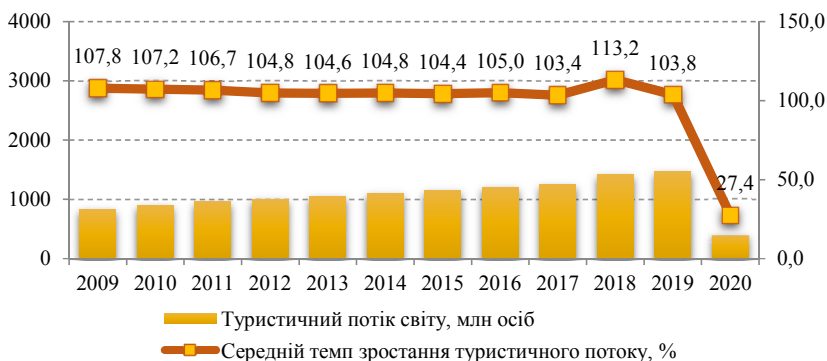

Рис. 6. Середній темп зростання світового потоку туристів за 2009-2020 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними табл. 2.

Отже, економетрична модель туристичного потоку набуває вигляду:

$$y = 110,75 + 0,09x_1 + 0,34x_3 - 0,37x_4. \quad (1)$$

Тому збільшення туристичного потоку можливе з відновленням туристичної індустрії, що відбиватиметься на частці ВВП, створеного в індустрії туризму ($r_{x_1y}=0,967$) (рис. 7).

Рис. 7. Вплив вкладу туризму у світовий ВВП на темп зростання потоку туристів у світі за 2009-2020 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними табл. 2.

При цьому, значну роль також відіграє і збільшення глобальних витрат на туризм ($r_{x3y} = 0,972$) (рис. 8).

Рис. 8. Вплив вкладу глобальних витрат на туризм на темп зростання потоку туристів у світі за 2009-2020 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними табл. 2.

Поряд з цим, зв'язок між туристичним потоком та заощадженнями населення ($r_{x4y} = -0,442$) є оберненим і свідчить про збільшення туристів при зменшенні заощадження населення.

Перевірка розрахованих коефіцієнтів на значущість за критерієм Фішера підтвердили адекватність моделі (1) статистичним даним (рис. 9).

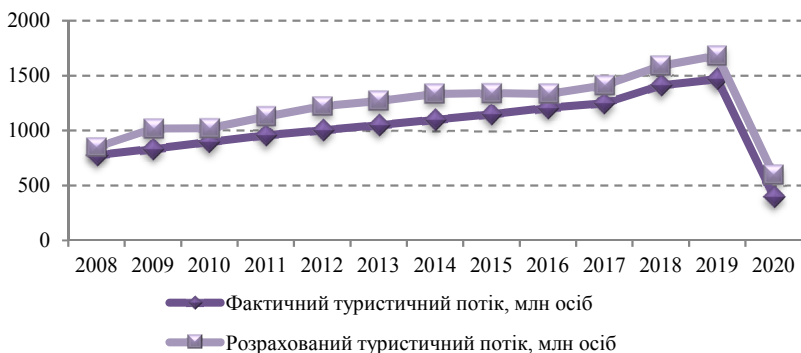

Рис. 9. Графік фактичних і розрахункових значень світового туристичного потоку в 2008-2020 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [2].

Це також ілюструє рис. 9, на якому спостерігається незначне відхилення фактичного й розрахункового значення світового туристичного потоку в 2008-2020 рр., а обчислені коефіцієнти еластичності дозволяють здійснити економічну інтерпретацію моделі, яка наведена в табл. 3.

Таблиця 4

Економічна інтерпретація моделі світового туристичного потоку в 2008-2020 рр.

Чинники	Напрямок зміни	Кількісні значення зміни	Наслідки	Кількісні значення наслідків
Вклад туризму у світовий ВВП (x_1)	Збільшення вкладу	1%	Збільшення туристичного потоку	0,619
Глобальні витрати на туризм (x_3)	Збільшення витрат	1%	Збільшення туристичного потоку	1,177
Заощадження населення світу (x_4)	Зростання заощаджень	1%	Зменшення туристичного потоку	-2,240

Джерело: побудовано авторами

Для обчислення за моделлю (1) туристичного потоку 2022 р. спрогнозовано чинники та здійснено розрахунок, результати якого наведені в табл. 5.

Таблиця 5

Прогнозні значення чинників моделі туристичного потоку

Показники	Прогноз на 2022 р.
Вклад туризму у світовий ВВП (x_1)	5996,50
Глобальні витрати на туризм (x_3)	3270,0
Заощадження населення світу (x_4)	6912,0
Світовий туристичний потік, млн. осіб	979,7

Джерело: розраховано авторами.

Отже, згідно з проведеним аналізом з'ясувалося, що на туристичні потоки впливає вклад туризму у світовий ВВП (x_1), глобальні витрати на туризм (x_3) та заощадження населення світу (x_4). Не зважаючи на негативні явища у сфері бізнесу кількість подорожуючих у 2022 р. збільшиться на 63,4%, проте в умовах сучасності складно робити прогнози, оскільки ситуація здебільшого залежить від обмежень та жорсткіших правих в'їзду в ту чи іншу країну, які складно передбачити або розрахувати економічно.

Можна стверджувати, що туризм поступово відновлюється, саме це дає змогу допомогти пом'якшити вплив на економіку країни, точніше на робочі місця, в окремих напрямках бізнесу. Проте реальне відновлення буде можливим тільки в той час, коли відновиться міжнародний туризм.

Індустрія туризму сумнівно виживає без підтримки держави, звичайно не можна підкреслити заходи, які суттєво пом'якшували удар по туризму, мінімізували робочі місця та будували відновлення у 2022 р., але цього замало для існування повноцінного розвитку туристичної сфери. Для відновлення світового туризму першочерговими можуть поставати такі цілі:

- відновлення впевненості туристів;
- посилення підтримки туристичної сфери, заохочення в адаптації туризму ;
- відновлення безпечного повернення міжнародного туризму;
- еволюція заходів реагування для підтримки усунення прогалін;
- підтримка співпраці всередині та між країнами;
- створення більш стійкого туризму.
- пошук шляхів для виходу з кризового становища, необхідно розвивати певні стратегії розвитку суб'єктів туризму, сюди входять інновації, піднесення креативного туризму, антикризовий розвиток ринку, заохочення ресурсів та зменшення витрат.

Відновлення туристичної сфери у світі, має пряму залежність від зняття карантинних обмежень. Варто зазначити, що туристична

сфера несе в собі збитки внаслідок заходів щодо протидії пандемії COVID-19. Таку проблему можна розглядати як можливість для виведення туризму на якісно новий етап.

Перед пандемією індустрія туризму становила 4,4% ВВП, 6,9% зайнятості та 21,5% експорту послуг у країнах, які входять до складу міжнародної економічної організації розвинутих країн ОЕСР. Туризм вважається основним чинником економічної діяльності для різних країн, наприклад, у Франції туризм становить 7,4% ВВП, в Греції цей показник дорівнює 6,8%, Ісландія та Мексика має 8,6% та 8,7% відповідно, а у Іспанії 11,8% [16].

Поширення вакцинації в цілому може покращити ситуацію та дозволить світу позитивно прогнозувати подолання пандемії. Проте, у багатьох частинах економіки ситуація зазнала такого краху, що однієї вакцинації замало для відновлення нормального ритму. У 2020 р. економіка зазнала найбільшого удару від Covid-19, глобальне падіння становило 73%, а це втрата прибутків на 1,3 трлн дол., що робить шлях до відновлення важким [17].

Ще у 2019 р. UNWTO, проводили дослідження з експертами даної галузі та встановили прогноз: відновлення ринку туризму, повністю слід очікувати станом 2022-2024 рр. [18]. Відновлення передбачає, що туризм стане більш інноваційним та сталим. Країни Європи, Азії, Америки – надають грошові дотації, спрощують умови роботи індустрії туризму, використовують безконтактні технологічних нововведення, створюють пільгові умови.

Отже, криза – це заклик до рішучих та скоординованих дій для пом'якшення наслідків, можливість створити щось нове, впровадити удосконалені стратегії та перейти до практик, які краще збалансують не лише екологічні, соціальні, а й економічні наслідки туризму. Варто розуміти, що це можливість перезавантажити туристичну галузь та її економіку на більш стійких засадах та бути готовими до будь якого поштовху. Криза – можливість створити сталу модель розвитку. Реалізація практичної сторони попиту в туристичному секторі залежить від можливості відновити її діяльність в умовах епідемічних обмеженнях. Як бачимо сьогодні Covid-19, вибив туризм із зони комфорту, та змусив туристичний бізнес шукати інноваційні шляхи. Основним шляхом реамінування має бути державна підтримка та підприємницькі ініціативи.

Прогнози свідчать, що через пандемію такі поїздки як «ділові» зазнають падіння, людство успішно використовує різні онлайн платформи для переговорів, наприклад Zoom, Google Meeting та інші, і в подальшому це й замінить частку ділових поїздох.

Висновки. Отже, для того, щоб туризм почав відновлюватися, необхідно реанімувати, поліпшуючи сервіс та посилюючи інформаційну компанію, зокрема шляхом:

– забезпечення доступності та достовірності інформації щодо можливого обмеження подорожей та їх скасування в розрізі основних країн виїзного туризму в залежності від ступеня епідемічної загрози;

– створення механізмів гарантування втрат туристів від скасування поїздки внаслідок поширення епідемії шляхом надання ваучерів на скасовані бронювання;

– запровадження прозорого механізму використання отриманих до бюджетів коштів від туристичного збору виключно на розвиток внутрішнього туризму, супутньої інфраструктури та покращення стану довкілля;

– проведення інформаційно-реklamних кампаній, спрямованих на переорієнтацію попиту споживачів на внутрішній туризм [9; 19].

Пандемія має досить сильний та негативний вплив на галузь міжнародного туризму. На сьогоднішні перспективи розвитку міжнародного туризму тісно пов'язані з пандемією COVID-19.

Серйозного удару в першу чергу зазнала система охорони здоров'я в різних країнах світу, що спричинила кардинальні зміни в економіці та соціальному житті.

Для детального аналізу в даній роботі було розроблено відображення внесків індустрії туризму ВВП, для порівняння 2008-2020-х років, що дало змогу чітко побачити як пандемія перевернула сферу туризму. Так, у 2020 р. туризм приніс 4,7 трлн дол. у світову економіку, у порівнянні з 2019 це майже вдвічі менше. Відповідно скоротилися і глобальні витрати. Винятковим не є і вплив на робочі місця, які зазнали неабиякого краху, якщо у 2019 р. галузь туризму забезпечувало роботою понад 320 млн осіб, то вже у 2020 р. чисельність вдвічі скоротилася. Дана тенденція розглянута у роботі, аналізуючи можна підвести, що найбільш вразливим виявився Середній Схід, рівень втрати робочих місць у 2020 р. був 62%, другою ланкою стала Європа (51%).

За роки пандемії зберігалася спадна тенденція щодо попиту на послуги туризму, зменшення потужності та збитковості діяльності індустрії туризму.

Пандемія має здатність еволюціонувати, тому необхідно розробляти та удосконалювати заходи, щодо функціонування міжнародного туризму і мінімізації впливу пандемії на світову економіку.

Але вже у 2021 р. можна спостерігати спад поширення Covid-19, що також має вплив на такі міжнародні заходи як «закриття кордонів». У 2019 р. 217 напрямків були недозволені, проте у 2021 р. ця кількість зменшилася до 93, а 53 країни підтримали такі заходи як негативний тест на Covid, що давало змогу туристам переміщуватися між країнами.

У даній роботі авторами розроблено економетричну модель з метою прогнозування розвитку індустрії туризму у перспективі, відповідно до цього вказано середній темп зростання світового потоку туристів за 2009-2020 рр, а також вплив вкладу туризму у світовий ВВП на темп зростання потоку туристів у світі, побудовано графік фактичних і розрахункових значень світового туристичного потоку в 2008-2020 рр. Згідно з аналізом з'ясувалося, що на туристичні потоки впливає вклад туризму у світовий ВВП, глобальні витрати на туризм та заощадження населення світу. Що стосується прогнозу, у даних умовах неможна однозначно передбачити чітку залежність, проте можна виявити, що кількість подорожуючих у 2022 р. збільшиться на 63,4%.

Можливості туристичної сфери дуже неоднозначні, та відтворення підпорядковуватиметься взаємопов'язаним наслідкам кризи для чинників попиту та пропозиції. У статті встановлені рекомендовані цілі для відновлення туризму такі як: відновлення безпечного повернення міжнародного туризму; еволюція заходів реагування для підтримки усунення прогалів; підтримка співпраці всередині та між країнами; інновації, піднесення креативного туризму та багато інших.

Література

1. Тюріна Д. М. Міжнародний туризм в умовах пандемії: проблеми та шляхи подальшого розвитку. *Економіка та суспільство*. 2021. № 30. С. 3-10. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-32>.
2. Сущенко Р. Карантин – Як світ рятує туристичну галузь. *Українформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3090351-karantin-ak-svit-ratue-turistichnu-galuz.html>.
3. Подольський Є. Covid-19 та наслідки для світового туризму. *DIP*. 2021. URL: <https://dip.org.ua/yegipet/covid-19-ta-naslidki-dlya-svitovogo-turizmu/>.
4. Feliks Rikhter. This is how the COVID-19 crisis has affected international tourism. *World economic forum*. 2021. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2021/12/covid-crisis-drags-on-for-international-tourism/>.
5. Adam Bekhsudi. Tourism-dependent economies are among those harmed the most by the pandemic. 2020. *Finance & Development*. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/12/impact-of-the-pandemic-on-tourism-behsudi.htm>.
6. Dzhaifur Abbas., Riaka Mubin., Pol Terkhamba Yorember. Exploring the impact of COVID-19 on tourism: transformational potential and implications for a

sustainable recovery of the travel and leisure industry. 2021. *ScienceDirect*. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666518221000206>

7. Навчальні матеріали онлайн: Міжнародний туризм. URL: https://pidru4niki.com/1263111343760/turizm/osnovni_formi_turizmu.

8. IATA. Deep Losses Continue Into 2021. 2020. №95. URL: <https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2020-11-24-01/>.

9. Global No.1 Business Data Platform. 2020. URL: <https://www.statista.com/>.

10. UNWTO. Impact assessment of the covid-19 outbreak on international tourism. 2021. URL: <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism>.

11. Korrado Makkiarelli. Розвиток міжнародного туризму. How is Covid-19 affecting international travel and tourism? 2021. URL: <https://www.economicsobservatory.com/how-is-covid-19-affecting-international-travel-and-tourism>.

12. UNWTO: Global tourism sees upturn in q3 but recovery remains fragile. 2021. URL: <https://www.unwto.org/news/global-tourism-sees-upturn-in-q3-but-recovery-remains-fragile>.

13. Pamela Koks-Hamilton. UNCTAD. Impact of COVID-19 on tourism in small island developing states. 2020. URL: <https://unctad.org/fr/node/2386>.

14. WIKIPEDIA. Дестинація. URL: <https://cutt.ly/FFfrum>.

15. Francisco Coll Morales. International destinations by type of restriction. 2020. URL: <https://www.globaltourismforum.org/blog/2020/07/13/data-reflecting-the-importance-of-tourism-in-the-world/>.

16. Rebuilding Tourism Competitiveness: Tourism Response, Recovery and Resilience to the Covid-19 Crisis. World Bank, Washington, DC. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34348>.

17. Feliks Rikhter, Khorkhe Sil'va. Tourism industry experts fear long road to recovery. 2021. *World economic forum*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2021/02/tourism-industry-covid19-recovery-government-response/>.

18. Feliks Rikhter. Tourism Experts Fear Long Road to Recovery. URL: <https://www.statista.com/chart/24108/expected-timeline-for-recovery-of-the-tourism-sector/>.

19. Mitigating the impact of COVID-19 on tourism and supporting recovery. OECD Tourism Papers, No. 2020/03, OECD Publishing, Paris. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/mitigating-the-impact-of-covid19-on-tourism-and-supporting-recovery_47045bae-en.

References

1. Tiurina, D. M. (2021). Mizhnarodnyi turizm v umovakh pandemii: problemy ta shliakhy podalshoho rozvytku [International tourism in a pandemic: problems and ways of further development]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 30, pp. 3-10. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-32> [in Ukrainian].

2. Sushchenko, R. Karantyn – Yak svit riataue turystychnu haluz. [Quarantine – How the world saves the tourism industry]. *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3090351-karantin-ak-svit-ratie-turisticnu-galuz.html> [in Ukrainian].

3. Podolskyi, Ye. (2021). Covid-19 ta naslidky dlia svitovoho turizmu [Covid-19 and implications for world tourism]. *DIP*. Retrieved from <https://dip.org.ua/yegipet/covid-19-ta-naslidki-dlya-svitovogo-turizmu/> [in Ukrainian].

4. Feliks Rikhter. (2021). This is how the COVID-19 crisis has affected international tourism. *World economic forum*. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2021/12/covid-crisis-drags-on-for-international-tourism/>.

5. Adam Bekhsudi. (2020). Tourism-dependent economies are among those harmed the most by the pandemic. *Finance & Development*. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/12/impact-of-the-pandemic-on-tourism-behsudi.htm>.

6. Dzhaifur Abbas., Riaka Mubin., Pol Terkhamba YoreMBER. (2021). Exploring the impact of COVID-19 on tourism: transformational potential and implications for a sustainable recovery of the travel and leisure industry. *ScienceDirect*. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666518221000206>.

7. Navchalni materialy onlain: Mizhnarodnyi turyzm [Online materials: Mizhnarodnyy turyzm]. Retrieved from https://pidru4niki.com/1263111343760/turizm/osnovni_formi_turizmu [in Ukrainian].

8. IATA. (2020). Deep Losses Continue Into 2021. No. 95. Retrieved from <https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2020-11-24-01>.

9. Global business data platform №1. (2020). Retrieved from <https://www.statista.com/>.

10. Impact assessment of the covid-19 outbreak on international tourism. (2021). Retrieved from <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism>.

11. Korrado Makkiarelli. (2021). How is Covid-19 affecting international travel and tourism? Retrieved from <https://www.economicsobservatory.com/how-is-covid-19-affecting-international-travel-and-tourism>.

12. UNWTO. (2021). Global tourism sees upturn in q3 but recovery remains fragile. Retrieved from <https://www.unwto.org/news/global-tourism-sees-upturn-in-q3-but-recovery-remains-fragile>.

13. Pamela Koks-Hamilton. (2020). Impact of COVID-19 on tourism in small island developing states. UNCTAD. Retrieved from <https://unctad.org/fr/node/2386>.

14. WIKIPEDIA. Destynatsiya [Destination]. Retrieved from <https://cutt.ly/FFfrum> [in Ukrainian].

15. Francisco Col Morales. (2020). International destinations by type of restriction. Retrieved from <https://www.globaltourismforum.org/blog/2020/07/13/data-reflecting-the-importance-of-tourism-in-the-world/>.

16. World Bank. (2020). Rebuilding Tourism Competitiveness: Tourism Response, Recovery and Reilience to the Covid-19 Crisis. Washington. DC. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34348>.

17. Feliks Rikhter, Khorkhe Silva. (2021). Tourism industry experts fear long road to recovery. *World economic forum*. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2021/02/tourism-industry-covid19-recovery-government-response/>.

18. Feliks Rikhter. Tourism Experts Fear Long Road to Recovery. Retrieved from <https://www.statista.com/chart/24108/expected-timeline-for-recovery-of-the-tourism-sector/>.

19. Mitigating the impact of COVID-19 on tourism and supporting recovery. (2020). OECD Tourism Papers. Paris. №3. Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/mitigating-the-impact-of-covid19-on-tourism-and-supporting-recovery_47045bae-en.

Надійшла до редакції 29.11.2021 р.